

УДК 94 (437) «15/16»:284

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ РАДИКАЛЬНИХ РЕФОРМАЦІЙНИХ ТЕЧІЙ НА ЗЕМЛЯХ КРОНИ ЧЕСЬКОЇ НАПРИКІНЦІ XV - У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТОЛІТЬ

Вакуленко Т. І. (Ужгород)

У статті розглядається питання історії розвитку радикальних реформаційних течій на землях Крони Чеської наприкінці XV - у першій половині XVI століть. Простежено питання поширення народної Реформації та виникнення нових, більш радикальних, течій («Мала сторона», «Микулашинці», Община «Габрованських»).

Ключові слова: Реформація, «Мала сторона», «Микулашинці», «Спільнота Габрованських», Ян Каленець, Микулаш із Власениці, Ян Дубчанський.

Окрім трьох основних реформаційних течій – гуситів, «утраквістів» [1, с. 70], які з часом розділилися на староутраквістів (старочашників) і новоутраквістів (новочашників), а також Чеських братів (Общини братської),

на землях Чеської Крони поступово стали з'являтися більш радикальні релігійні групи, або «секти», як їх прийнято називати. Одна з основних причин утворення нових радикальних течій обумовлена політико-релігійною ситуацією

не лише в середовищі утраквістів, але й загалом у братській спільноті, яка дуже скоро відійшла від прихильників вчення Цвінглі. Саме внутрішні релігійно-ідеологічні переконання та відмінні погляди на участь у суспільному житті й призвели до виникнення нових, більш радикальних релігійних груп, таких як «Мала сторона» (*Malá stránka*), «Микулашинці», «Спільнота Габрованських».

Метою нашого дослідження є висвітлення історії розвитку нових радикальних релігійних течій наприкінці XV - у першій половині XVI століть. З огляду на зазначену мету ставимо перед собою такі завдання:

- простежити причини виникнення нової радикальної групи «Мала сторона», назвати її лідерів та прихильників, розкрити основні релігійно-ідеологічні погляди цієї радикальної групи щодо суспільного життя;

- охарактеризувати розвиток такої релігійної течії як «микулашинці», розкрити особливості їхнього віровчення;

- висвітлити виникнення та діяльність радикальної релігійної течії «Габрованських», вказати на причини арешту засновника «Спільноти Габрованських» Яна Дубчанського королем Фердинандом I.

В українській історіографії це питання не було комплексно висвітлено, тому є актуальним. Велику увагу дослідженню питання розвитку нових реформаційних течій приділяє американський учений Атвуд Д. Крейг у праці «Теологія Чеських братів від Гуса до Коменського» [2]. В чеській історіографії питанням дослідження розвитку реформаційних течій займалися такі вчені як Ян Ганак [5; 6], Йозеф Іречек [7], Отакар Одложілік [8], Ярослав Гол [4].

Радикальні релігійні групи на чеських землях, які представляли народну реформацію, реагували на реформаційні імпульси набагато активніше і безпосередніше, ніж утраквісти чи Община братська [8, с. 56]. Причиною утворення таких релігійних груп став виступ лідера празького консервативного патриціату Яна Пашека (*Jan Pašek z Vratu*, бл. 1470-1533) та колишнього лютеранина, священника Гавела Цагери (*Havel Cahera*) проти всіх прихильників реформації. Розвиток релігійно-політичної ситуації в Чехії, який ішов у напрямку відчутної переваги великих релігійних груп (церков), не залишав місця для малих новостворених груп, які ставали жертвами боротьби за легалізацію реформації. Все це привело до того, що центри радикальних ідеологічних напрямків перемістилися у Моравію.

Найрадикальнішою з-поміж невеликих релігійних груп була так звана «Мала сторона», яка відокремилася від Чеських братів [9, с. 28-29]. Ця група сформувалася близько 1494 р. з

опозиції, представники якої виступали проти реформи общини, запропонованої лідером Чеських братів Лукашем (*Lukáš*). Її очолив Амос (*Amos*), а після його смерті в 1522 р. лідером общини став член «Малої сторони», ремісник Ян Каленець (*Jan Kalenec*, 1490-1546), який узявся збирати до купи розпорошених членів цієї невеликої спільноти. Ідейні розходження між «Малою стороною» та Общиною братською не були великими і полягали, головним чином, у поглядах на суспільство як таке. «Мала сторона», прихильники якої проживали в південній Чехії та в Празі, відкидали присягу та участь у світській владі, тобто ця група дотримувалася принципу суворої закритості та відсторонення від суспільства.

Ситуація, в якій опинилася «Мала сторона» з самого початку, ще за часів очільника Яна Каленця, не була райдужною, адже кількісно секта не зростала, навіть міліла [9, с. 28]. Тож її лідерові доводилося докладати зусиль для того, аби зберегти общину. Ситуація не покращилася навіть в умовах поширення Реформації. За період, коли групою керував Ян Каленець, серед її членів почала переважати точка зору Цвінглі на євхаристію, а пізніше, розвиваючи прийняті засади, «Мала сторона» дійшла до заперечення божественності Христа та загалом учення про Святу Трійцю. В 1524 р. очільника цієї групи арештував Ян Пашек, і того ж року в грудні його було вигнано з міста. Ян Каленець поїхав у Моравію, де знайшов притулок у Летовицях. Сфера його впливу й надалі зменшувалася, і «Мала сторона» ледве існувала, хоча саме в Моравії Ян Каленець прийшов до найрадикальніших теологічних висновків. Однак на практиці така радикальність сприймалася лише невеликою групою людей, але й серед них невдовзі сформувалася опозиція стосовно Каленця. Після його смерті в 1542 р. «Мала сторона» припинила своє існування.

Набагато довше, ніж «Мала сторона», існувала секта так званих «микулашинців», створена у другій половині XV ст. Микулашем із Власениці (*Mikuláš Vlášenský*, пом. 1495 р.). Вона діяла переважно в Пецинові та в Празі. Цю секту називали також, згідно з розміщенням її головного центру, «братами власеницькими», «пеціновськими» або «плаксивими» [2, с. 457]. Остання назва була прізвиськом, яке свідчило про те, що ідеологія цієї секти була цілком пасивною і поширювалася переважно на сферу релігійної етики. Микулашинці мали в містах досить багато прихильників, які вели подвійне життя. Про людське око вони заявляли, що є утраквістами, і навіть виконували релігійні обряди, а таємно сходилися на свої зібрання, де утверджували себе в спірітуальній релігійності, щоправда, без глибокого занурення у сам процес. Виходячи з цього, ідеологію, якої вони

притримувалися у другій чверті XVI ст., неможливо навіть назвати ідеологічною системою. Вона була проявом реакції середнього міського прошарку на занепад релігійності, свого роду аналогом ставлення шляхти і дворянства до Чеських братів. Якогось суспільного впливу ця секта не мала, однак її діяльність, у порівнянні з іншими сектами, які притримувалися певної системи, наприклад «Малої сторони», була симптоматичною [7, с. 48-60].

Третьою малою радикальною групою, яка виросла на місцевих традиціях, була так звана секта «Габрованських». Її засновником був моравський шляхтич Ян Дубчанський (*Jan Dubčanský ze Zdenína*, бл. 1490-1543). Він був знаною особою ще до заснування секти [8, с. 56]. Як відомо, в 1519 р. під час дискусії між общиною та утраквістами у Тржебічі він був на боці утраквістів, однак під впливом Реформації його погляди значно радикалізувалися, головним чином через вплив поглядів Цвінглі, які поширювалися в Моравії вже з 1525 р. завдяки євангельським проповідникам зі Швейцарії та Південної Німеччини [6]. Ян Дубчанський, хоча і встановив контакти майже з усіма тогочасними радикальними проповідниками Реформації в Чеських землях, спочатку намагався досягти компромісного вирішення поширення реформації утраквістами і був головним організатором з'їзду священників-утраквістів та євангелістів, який відбувся у Славкові в березні 1526 р. Колишній пробост (протоієрей) із Ковніце, а з 1526 р. очільник євангельської общини в Микулові, Мартин Гошл забезпечував на цьому з'їзді участь представників від євангелістів, а Ян Дубчанський, разом з іншими трьома дрібними шляхтичами, виступав у ролі арбітра. Але реалізація програми, яку Ян Дубчанський вважав своєю основною метою, підтримки не отримала.

Організація євангельської церкви в Моравії шляхом об'єднання утраквістів з євангельською общиною силами окремих осіб не могла мати успіху. Проте Ян Дубчанський не відійшов від релігійно-політичних проблем і вже в 1526 р. вирішив створити власну церковну організацію. Його прихильником став народний місіонер-проповідник та активний розповсюдвач реформаційної ідеології Матвій Пустельник (*Matěj Poustevník*), який відразу після звільнення із в'язниці у Празі виїхав до Моравії в Габровани [10, с. 317]. Майже весь 1527 рік Ян Дубчанський намагався об'єднати свої розрізнені групи з Общиною братською, однак позиція брата Лукаша стосовно впливу Цвінглі та поступок малим групам була непохитною. Община дистанціювалася не лише від реформаційного руху, але й від радикалізму малих сект. Її метою було збереження міцної внутрішньої системи.

23 лютого 1526 р. в Ровтеці відбулося зібрання, на якому було створено общину «Габрованських» та обрано чотирьох її очільників, серед яких були, зокрема, Ян Дубчанський та Матвій Пустельник. Хоча лідери общини «Габрованських» сподівалися, що на цьому зібранні вони дійдуть згоди з «Малою стороною» Яна Каленця, однак цього не сталося ні в даний момент, ні пізніше, оскільки розходження в поглядах малих сект були значними. В подальшому габрованська община, хоч і не надто збільшувалася в кількісному відношенні, однак була надзвичайно активною в питанні зближення її членів передусім із Общиною братською. Габрованська община мала власну друкарню, і у відкритих дискусіях її члени хотіли не просто захищатися, але прагнули і впливати на хід Реформації в Моравії у майбутньому.

Община братська, хоч і не наполягала на рішучому відмежуванні від інших реформованих церков та груп, але пильно стежила за тим, щоб не налагоджувати контактів, які могли б зашкодити їй у відстоюванні власної легітимності, тому спроби Яна Дубчанського не могли дати позитивних результатів. Так Габрованська община, не бажаючи того, поволі опинилася в ізоляції, і зусилля її членів залишалися марними. Більше того, своєю надзвичайною активністю вони викликали супротив з боку короля Фердинанда I (1526-1564, з 1526 р. – король Чехії й Угорщини, з 1556 р. – імператор Священної Римської імперії німецької нації). Акцію проти Яна Дубчанського король Фердинанд I розпочав у 1535 р. і закінчив арештом свого опонента в 1537 р. у Празі. Цей арешт повинен був стати початком ліквідації габрованської общини, але насправді арешт став сигналом для запальної суперечки моравських станів із королем стосовно порушення їхніх прав. Король Фердинанд I під тиском станів змушений був звільнити Яна Дубчанського з-під арешту, однак суперечка продовжувалася на крайових сеймах (як на моравських, так і на сеймах інших земель). Стани вимагали скасувати право затримки заручника, а король, навпаки, вимагав ліквідації сект. Активність Яна Дубчанського після ув'язнення була значно підірвана, і секта стала занепадати. Підтвердився той факт, що габрованська община повністю залежала від свого засновника та його релігійно-політичних планів, тобто від волі єдиної людини, яка не мала ні політичного впливу, ні якоїсь надзвичайної оригінальності. То ж не дивно, що габрованська община була тісно поєднана з життєвою долею Яна Дубчанського, і коли в 1543 р. Дубчанський помер, не залишивши продовжувача своєї справи, то секта невдовзі повністю розпалася.

Якщо не брати до уваги «новохрещенців» (радикальний напрям у Реформації, носії якого

прийшли з північно-західної Німеччини та Нідерландів – Т. В.), які тривалий час були ізольованою групою у моравському середовищі, в результаті чого революційність їхнього вчення саме в Моравії була малоефективною, всі три групи, які об'єднували в чеських землях упродовж 1526-1547 рр. прихильників більш радикальної ідеології, були слабкі й невиразні. Вони не зуміли загітувати на свій бік більшу кількість прихильників і не зуміли розробити радикальну програму, яка приваблювала би своїм змістом. Якщо не враховувати суперечку стосовно Яна Дубчанського між королем та станами, жодна з названих груп не брала участі ні у внутрішній, ні у зовнішній політиці земель Чеської Корони. Попри те що дві з цих груп,

тобто «Мала сторона» та група «пеціновських», заявляли про свою прихильність до старих традицій чеської гуситської радикальної ідеології, а третя група, габрованська, стояла на принципах Реформації Цвінглі, їхній вплив на суспільний розвиток був дуже незначним, і тому вони не становили якоїсь небезпеки для панівної верстви. Перевага місцевої культури несла з собою певну недовіру до кожної ідеології і формувала умови лише для обмежених етично-спірітуальних інтересів такої секти, якою була микулашівська. Цим можемо пояснити не лише відмінну інтенсивність трьох чеських сект, але й майже повну відсутність політичного впливу новохрещенців на моравське суспільне середовище аж до середини XVI ст.

1. Поп И. И. Эпоха революционных бурь / Иван Иванович Поп // Краткая история Чехословакии с древних времен до наших дней / Отв. ред. А. Х. Клеванский, В. В. Марьина, И. И. Поп. – М.: Наука, 1988. – С. 66-96.
2. Atwood Craig D. The Theology of the Czech Brethren from Hus to Comenius / Craig D. Atwood. – Penn State Press, 2009. – 457 p.
3. Bartoš F. M. Jednota a reformatory / František Michálek Bartoš // Reformační sborník III. – Praha, 1929. – S. 234-235.
4. Goll J. Chelčický a Jednota v XV. Století. / Jaroslav Goll. – Praha: Nakladatelství Historického klubu, 1916. – S. 246-290.
5. Hanák J. Bratří a starší z Hory Litecké / Jan Hanák // Časopis Matice Moravské. LII. – 1928. – S. 39-124, 277-348.
6. Hanák J. Bratří a starší z Hory Litecké / Jan Hanák // Časopis Matice Moravské. LIII. – 1929. – S. 1-44.
7. Jireček J. Mikulášenci / Josef Jireček // Časopis Českého Musea. L. – 1876. – S. 48-60.
8. Odložilík O. Jednota bratří Habrovanských / Otakar Odložilík // Český časopis historický. XXIX. – 1923. – S. 1-56.
9. William H. Brackney. Historical dictionary of Radical Christianity / Scarecrow Press. – 2012. – P. 28-29.
10. Williams G. H. The radical reformation, 3-rd edition / Truman State University Press. – 1995. – P. 317-350.

РЕЗЮМЕ

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ РАДИКАЛЬНЫХ РЕФОРМАЦИОННЫХ ДВИЖЕНИЙ В ЗЕМЛЯХ ЧЕШСКОЙ КОРОНЫ В КОНЦЕ XV - ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVI ВЕКОВ

Вакуленко Т. И. (Ужгород)

В статье рассматривается вопрос истории развития радикальных реформационных течений в землях Короны Чешской в конце XV - первой половине XVI вв. Раскрыты вопросы народной Реформации и возникновения новых, более радикальных течений («Малая сторона», «Микулашenci», Общество «Габрованских»).

Ключевые слова: Реформация, «Малая сторона», «Микулашenci», «Общество Габрованских», Ян Каленец, Микулаш с Власеницы, Ян Дубчанский.

SUMMARY

HISTORY OF DEVELOPMENT OF THE RADICAL REFORMATIONAL DIRECTIONS IN THE CZECH CROWN LAND AT THE END OF THE FIFTEENTH - IN THE FIRST HALF OF THE SIXTEENTH AGES

T. Vakylenko (Uzhhorod)

The question of the history of development of the radical reformation directions in the Czech Crown Land at the end of the fifteenth - in the first half of the sixteenth ages are shown in a given article. The unfolded questions of folk reformation and origin the new more radical flows («Mala storona», «Mikulashinci», «Association of Gabrovanskich»).

Keywords: Reformation, «Mala storona», «Mikulashinci», «Association of Gabrovanskich».